

Σύμφωνα με τις επίσημες στρατιωτικές πηγές και τις δημοσιευμένες σε βιβλία και εφημερίδες της εποχής αναμνήσεις/πληροφορίες μαχητών της 4^{ης} Νοεμβρίου 1912 προκύπτει ότι από ελληνικής πλευράς στη Μάχη της Σιάτιστας της 4^{ης} Νοεμβρίου 1912 πήρε μέρος ο **Τακτικός Ελληνικός Στρατός και οι Εθελοντές**¹.

Ο **Τακτικός Ελληνικός Στρατός** είχε στις τάξεις του νεοσυλλέκτους², εφέδρους³ και τμήματα εθελοντών.

Στη Μάχη της Σιάτιστας πολέμησαν δίπλα και σε συνεργασία με τον τακτικό ελληνικό στρατό Πρόσκοποι⁴, ευέλπιδες, μη στρατεύσιμοι λόγω ηλικίας, Γαριβαλδινοί υπό τον Α. Ρώμα⁵, Σιατιστινοί και κοντοχωριανοί μας, όλοι **Εθελοντές**.

Από τους εθελοντές άλλοι είχαν δικά τους σώματα, όπως οι Πρόσκοποι και οι Γαριβαλδινοί, ενώ άλλοι, όπως ευέλπιδες, Κρήτες διδάσκαλοι και Έλληνες εξ Αιγύπτου, δεν σχημάτισαν δικά τους σώματα αλλά εντάχθηκαν στον τακτικό στρατό.

Σημείωση

Το κείμενο συντάχθηκε με βάση τις πληροφορίες που αντλήσαμε και διασταυρώσαμε από το υλικό που αναφέρουμε στην **Βιβλιογραφία** της παρούσας εργασίας, και ειδικότερα στα κείμενα και τεκμήρια που ακολουθούν.

¹ **Εθελοντές** ήταν Έλληνες και αρκετοί ξένοι από όλα τα μέρη της γης οι οποίοι έσπευσαν να καταταγούν στον ελληνικό στρατό χωρίς να είναι υπόχρεοι για στρατεύση.

² **Νεοσύλλεκτος**: αυτός που μόλις κατατάχτηκε στον στρατό.

³ **Εφεδρος**: στρατεύσιμος πολίτης που έχει εκπληρώσει την καθορισμένη θητεία του στο στρατό και είναι σε εφεδρεία, δηλαδή στο σύνολο των στρατεύσιμων σε καιρό επιστράτευσης.

⁴ *«Πρόσκοποι εκλήθησαν τότε οι εθελονταί, οίτινες, ΜΗ υπόχρεοι προς επιστράτευσιν, προσήλθαν αθρόως. Δόσαντες τον όρκον του στρατιώτου, δεν κατετάγησαν εις τον τακτικόν στρατόν, αλλά υπό ωρισμένους αξιωματικούς ή*

ιδιώτας οπλαρχηγούς, ανέλαβον, υπό τας διαταγάς των Αρχηγών Στρατού Ηπείρου και Θεσσαλίας, πλείστας και δυσκόλους αποστολάς κατά τους αγώνες, συχνάκις συμπολεμήσαντες και ενισχύσαντες τον τακτικόν στρατόν... Οι εθελονταί ούτοι, κατά την έκθεσιν της επιτροπής επί του εξοπλισμού εθελοντικών Σωμάτων, ανήλθον εις ... το όλον 6.025». (Κελαϊδής Πάρις, ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΣΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-13, σελ. 17, με παραπομπή σε: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-1913, τόμος Α, σελ. 27).

Τα εθελοντικά Σώματα συγκροτήθηκαν ως εξής: «... με υπόδειξη του Επιτελείου Στρατού, η Κυβέρνηση κάλεσε παλιούς, δοκιμασμένους Μακεδονομάχους και τους ανέθεσε την εξής υπηρεσία: Να οργανώσουν **εθελοντικά** Σώματα, των οποίων η αποστολή θα ήταν να μπαίνουν μέσα σε τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές - προπορευόμενοι του Στρατού μας. Να ανατινάζουν γέφυρες, να κόβουν τα τηλεγραφικά σύρματα και γενικά να παρενοχλούν και να παρεμποδίζουν τις κινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων, κάνοντας «κλεφτοπόλεμο». Ταυτόχρονα, να ανιχνεύουν το έδαφος και να συλλέγουν πληροφορίες για τον εχθρό, τις οποίες να διαβιβάζουν στον ελληνικό στρατό που θα ακολουθούσε **(γι' αυτό ακριβώς και η επίσημη ονομασία τους ήταν Πρόσκοποι)**. Πέρα απ' αυτό, θα αφόπλιζαν τους Τούρκους χωρικούς και θα εμψύχωναν τον ντόπιο πληθυσμό, προετοιμάζοντας τον ερχομό του Στρατού μας. Κι ακόμη, σε δύσκολες φάσεις του πολέμου, θα μάχονταν μαζί με τον τακτικό Στρατό...». (Κελαϊδής Πάρις, ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΣΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-13, σελ. 28). Ο τρόπος συγκρότησης και λειτουργίας των εθελοντικών σωμάτων των Προσκόπων τους έδινε και δυνατότητα ευελιξίας κινήσεων, γεγονός που στάθηκε σωτήριο κάποιες φορές για το σύνολο των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων.

⁵ **Σώμα Γαριβαλδινών:** Εθελοντικό σώμα που συνέστησε για πρώτη φορά ο Ιταλός Ιωσήφ Γαριβάλδι το 1860 με σκοπό να σπεύδει και να μάχεται στο πλευρό όσων πολεμούσαν για την ελευθερία τους. Ο γιος του, Ριτσιότι Γαριβάλδι, έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους, στο πλευρό των Ελλήνων, επικεφαλής περίπου 2.300 φιλελλήνων και Ελλήνων εθελοντών, που αποκαλούνταν και «Ερυθροχιτώνες», λόγω του ερυθρού χιτωνίου της στολής τους. Οι Έλληνες του Σώματος Γαριβαλδινών ανέρχονταν σε 1.100 περίπου και αποτελούσαν ιδιαίτερο τμήμα υπό τον Αλέξανδρο Ρώμα, γνωστό περισσότερο ως «Σώμα Ερυθροχιτώνων» (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-1913, τόμος Α', σελ. 20 υποσ. 2).

ΣΧΕΤΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Ο Θουκυδίδης (460 - περί το 395 π.Χ.), που αφηγήθηκε τον Πελοποννησιακό Πόλεμο (όσο μέρος του πρόλαβε, από το 431π.Χ. ως το 411 π.Χ.), ερευνώντας τα γεγονότα για να τα αφηγηθεί σημείωσε: *«Χαλεπὸν εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν, (διότι) οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τὶς εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχου»*⁽¹⁾ (= είναι δύσκολο να βρίσκει κανείς την αλήθεια, γιατί εκείνοι που ήταν παρόντες σε κάποιο περιστατικό, οι αυτόπτες μάρτυρες, όταν τους ρωτούσα τι είδαν, τι άκουσαν, έδιναν διαφορετική την εικόνα, ενώ είχαν δει και ακούσει τα ίδια περιστατικά. Καθένας έλεγε την αφήγησή του ανάλογα με το ποιους ευνοούσε από τους δράστες των γεγονότων και ανάλογα με το τι θυμόταν)*.

¹ Ξυγγραφή (Συγγραφή), Α', 20-22.

* από το βιβλίο του Φ.Κ.Βώρου *ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΑΙ (ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ*

(01)

(Από το βιβλίο της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού *Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-1913*, τόμος Α', σελ. 322).

Το Ελληνικό κράτος τον Νοέμβριο του 1912 αντιμετώπισε την απειλή της τουρκικής επίθεσης για την ανακατάληψη της επαναστατημένης από τις 12/10/1912 Σιάτιστας με τη δημιουργία στις 2 Νοεμβρίου 1912 του **ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΟΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ** <στην περιοχή Κοζάνης>, το οποίο υπήχθη στο Τμήμα Στρατιάς Γεννάδη μέχρι τις 5/11/1912. Είχε την ακόλουθη σύνθεση:

ΔΙΟΙΚΗΣΗ

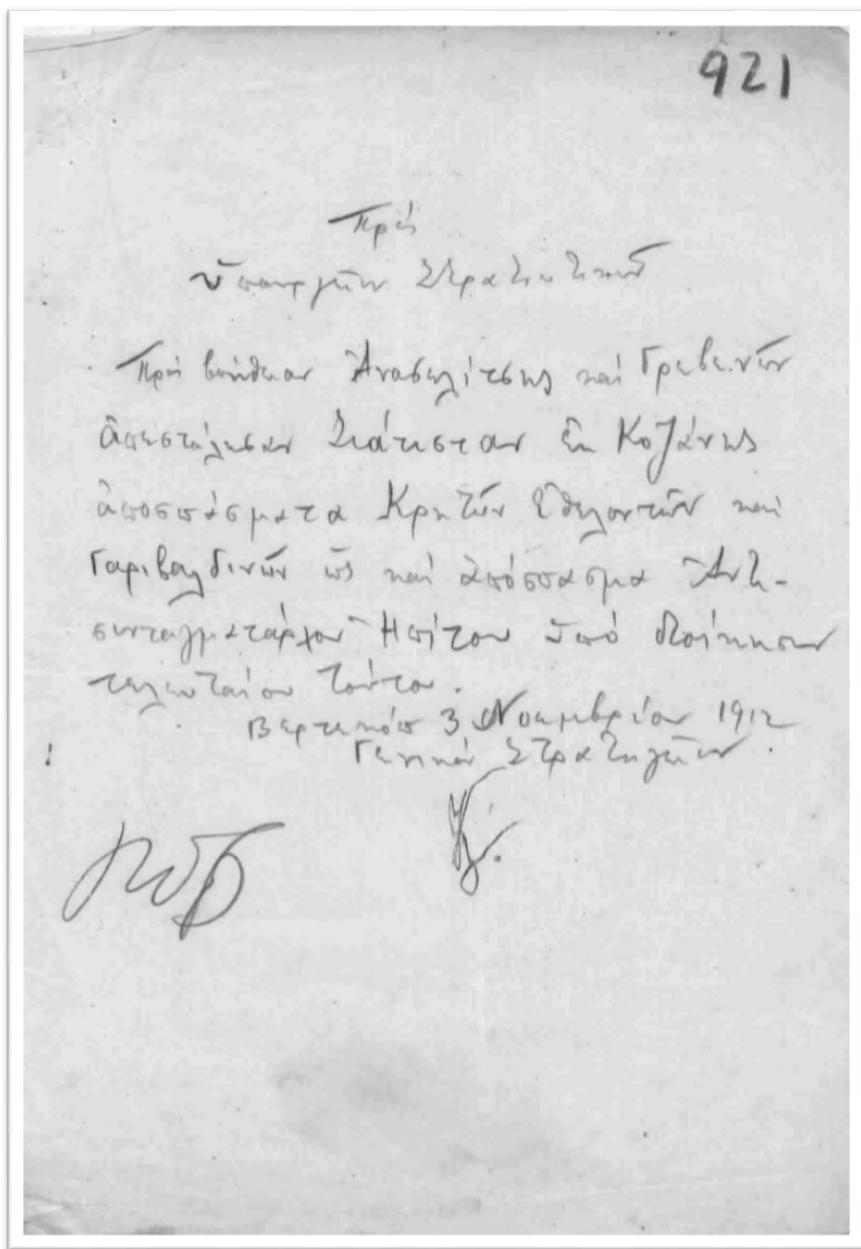
Διοικητής

Αν/χης (ΠΒ) Ηπίτης Αντώνιος

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

- *Δύο τάγματα πεζικού*
- *Διλοχία 24^{ου} Συντάγματος Πεζικού¹ της Υπηρεσίας Μετόπισθεν του Στρατού Θεσσαλίας*
- *6/2 Πυροβολαρχία*
- *Σώμα Ελλήνων Ερυθροχιτώνων (υπό τον Αλέξανδρο Ρώμα)*
- *Τμήματα Γαριβαλδινών*
- *Σώματα Προσκόπων*

¹ Το 24^ο ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΥ συγκροτήθηκε στην Αθήνα στις 4/10/1912 από Εφέδρους του Ναυτικού και διατέθηκε στην Υπηρεσία Μετόπισθεν στη Λάρισα. Περιλάμβανε το Ι/24 και ΙΙ/24 Τάγματα Πεζοναυτών. Η Υπηρεσία Μετόπισθεν διέθεσε το ΙΙ/24 Τάγμα για ενίσχυση της V Μεραρχίας <περιοχή Κοζάνης>. (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-1913*, τόμος Α', σελ.154 υποσ. 2)

(Ευχαριστούμε τις αρμόδιες υπηρεσίες του Δήμου Βοΐου για την παραχώρηση των τεκμηρίων).

(03)

(Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ 4/11/1912, δημοσιευμένη στο βιβλίο του Μιλτιάδη Στρακαλή 50 ΕΤΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, σελίδες 29-32).

Την 11^η πρωινήν της 4^{ης} Νοεμβρίου αι Ελληνικαί προφυλακαί αναγγέλλουν την κίνησιν μεγάλης δυνάμεως Τουρκικού Στρατού εκ Λειψίστης προς Βρογγίσταν με προφανή κατεύθυνσιν προς Σιάτισταν. Κατόπιν τούτου αι εις Σιάτισταν Μονάδες έσπευσαν να εγκατασταθώσι επί των θέσεων αμύνης, ας εκ των προτέρων είχαν αναγνωρίση και τα μεν Σώματα Προσκόπων κατέλαβον τα βόρεια υψώματα της Κωμοπόλεως (Σβέρντσος) το δε 1/24^{ον} Τάγμα τα Β.Δ. (Καστράκι) τοιαύτα. Εκ των αποσταλειςών εκ Κοζάνης ενισχύσεων, εν μεν Τάγμα Πεζικού εγκατεστάθη επί των Δυτικών υψωμάτων της Σιατίστης το δε έτερον Τάγμα ετηρήθη ως εφεδρεία. Η Πεδινή Πυροβολαρχία κατέλαβε θέσιν επί υψώματος Β.Δ. (Αγία Τριάς) της Κωμοπόλεως.

Οι Τούρκοι πλησιάσαντες και διαθέτοντες δύο ορειβατικά πυροβόλα επετέθησαν μεθ' ορμής κατά των αμυνομένων, των οποίων τας θέσεις ολοέν περιέσφιγγον. Τα τμήματα απέκρουον τας φοβεράς του εχθρού επιθέσεις, συμβαλλούσης προς τούτο και της 6/2 Πεδινής Πυροβολαρχίας, τα αποτελεσματικά πυρά της οποίας είχαν εξουδετερώσει τον τουρκικόν ουλαμόν πυροβολικού.

Περί την 16^{ην} ώραν, ο εχθρός είχε καθ' όλον το μέτωπον αποκρουσθή, εις πολλά δε σημεία τμήματα τινα της φρουράς Σιατίστης, είχαν αναλάβει αντεπίθεσιν, ήτις εξελίσσετο επιτυχώς. Προς παροχήν συνδρομής εις την προσπάθειαν ταύτην των αντεπιτιθεμένων τμημάτων η 6/2 Πεδινή Πυροβολαρχία διέκοψε το πυρ αυτής και εκινήθη προς τα εμπρός, προτιθεμένη να καταλαβη θέσεις εγγύτερον κειμένας προς την γραμμήν του πεζικού. Εκ της διακοπής όμως της βολής του πυροβολικού τα αποτελέσματα υπήρξαν αντίθετα των αναμενομένων. Οι Τούρκοι απαλλαγέντες των καταδιωκτικών πυρών της Πυροβολαρχίας και αναθαρρήσαντες, ανέκοψαν την υποχώρησίν των κατέλαβον νέας θέσεις και μετ' ολίγον εκινήθησαν εις νέαν επίθεσιν. Τα μέχρι προ ολίγου καταδιώκοντα τους Τούρκους τμήματα, υπεχώρουν ήδη προς τας προτέρας των θέσεις, ένεκα δε της σημειωθείσης αταξίας ολόκληρος η γραμμή εκινδύνευσε να ανατραπή.

Και αυτή η Πεδινή Πυροβολαρχία, ήτις ευρίσκετο εν πορεία κατά την στιγμήν εκείνην, και μάλιστα επί τμήματος οδού ανωμάλου μη

επιτρέποντος ευχερείς ελιγμούς εβλήθη, υπό πυρών πεζικού του εχθρού, σχούσα μερικάς απωλείας.

Με πολλές προσπάθειάς η επίθεσις των Τούρκων κατωρθώθη να συγκρατηθή επεμβάντος και του εν εφεδρεία τάγματος εις τον αγώνα και περί την επέλευσιν του σκότους η μάχη διεκόπη. Η πεδινή Πυροβολαρχία επέτυχε να τεθή και πάλιν εν πορεία προς τας θέσεις, εξ ων προ ολίγου είχεν απομακρυνθή εις ας και ετάχθη εκ νέου προς πυροβόλησιν προ της επελεύσεως του σκότους. Περί το τέλος της ημέρας κατέφθασεν εις Σιάτισταν και το εθελοντικόν Σώμα των Ελλήνων Ερυθροχιτώνων (Γαριβαλδινοί υπό τον Ρώμαν) μη προλαβόν να συμμετάσχη εις την μάχην.

Ο Διοικητής των δυνάμεων Σιατίστης, ως και η αναπληρωματική Διοίκησις Ι Περιφέρειας, ανέφερον περί της διεξαγωγής του αγώνος εις το Γενικόν Στρατηγείον.

Τα εις Σιάτισταν τμήματα την πρωΐαν της 5^{ης} Νοεμβρίου αντελήφθησαν, ότι οι Τούρκοι είχαν υποχωρήσει κατά το διάστημα της νυκτός και επισταθμεύσαντα εκεί ησχολήθησαν με την ταφήν των νεκρών του αγώνος της προηγουμένης.

(04)

(Από το βιβλίο του Σταύρου Κελαϊδή *ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ ΚΡΗΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, ΗΤΟΙ ΔΡΑΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΒΑΛΚΑΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ*, σελίδες 123, 125 και 140).

... Ενισχύσεις ικαναί ήρξαντο καταφθάνουσαι.<Μετά την επιστολή του Μεχμέτ Πασσά της 2^{ας}/11/1912>.

Στρατιωτική δύναμις εκ 5 χιλ. και άνω υπό τον Συνταγματάρχην Ηπίτην ήρχετο εκ Κοζάνης, μετά τριών πεδινών πυροβόλων και πολυβόλων. Μεταξύ αυτών ήτο και ο Λόχος των διδασκάλων της Κρήτης.

Μετά τους φοιτητάς, οι διδάσκαλοι, καταταχθέντες εις τον στρατόν κατήρτισαν λόχους εθελοντικούς. (σελ.123)

...Φτάνει προσέτι ετέρα δύναμις νέων σωμάτων. Τα νέα ταύτα ήσαν μεγάλα κατά τον αριθμόν, διότι ο προορισμός αυτών ήτο να δράσωσιν εις την Ήπειρον, επειδή όμως καθ' ήν εποχήν ακόμη ήσαν εν Αθήναις εγένετο γνωστόν το ατύχημα της 5^{ης} Μεραρχίας πάσαι αι διαθέσιμοι μονάδες εστάλησαν προς ενίσχυσιν των εν Μακεδονία.

Σώματος εξ 120 ανδρών Αρχηγός ήτο ο Γεώργιος Παπαδόπετρος -ο Αίας ο Τελαμώνιος- Δικηγόρος, Πρόεδρος της τελευταίας επαναστατικής των Κρητών Συνελεύσεως και Πολιτευόμενος εκ Σφακίων.

Ετέρου εξ 60 ανδρών ηγείτο ο Παναγιώτης Φιωτάκης Δικηγόρος και πολιτευόμενος εκ Σελίνου.

Ετέρου εκ 50 ανδρών ο Μιχ. Αναστασάκης ιατρός και πολιτευόμενος εκ Κισσάμου.

Ετέρου ηγείτο ο Μιχαήλ Τσόντος εκ Σφακίων, από το 1904 παρά το πλευρόν του Γεωργ. Τσόντου (διαβοήτου Καπετάν Βάρδα) διακριθείς. Ετέρου ο Βαρδής, Τσιτσιρίδης, Τζωρτζάκης<ς>. (σελ.125).....

.....

< στη Μάχη της Σιατίστης> Διημιλλάτο το σώμα του Δικονίμου (Μακρή) προς το του Καούδη, τούτου εις το στάδιον της αναρρώσεως ευρισκομένου, του Μακράκη προς το του Ζουδιανού, του Σκουντήρη προς το απορφανισθέν του Παπαμαλέκου, του Παπαδοπέτρου προς το του Φιωτάκη, του Αναστασάκη προς το του Τσόντου, του Λάζου προς το του Στέφου <Στέφος Γρηγορίου από το Μοναστήρι> και του Βρανά....(σελ. 140)

(05)

(Από το βιβλίο του Γεωργίου Μυλωνά *Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1912-1913*, σελίδες 33,34).

...Την επομένην <24-10-1912> της εις Κωσταράζη αφίξεώς μας παρουσιάσθησαν ενώπιον του γενικού μας αρχηγού κ. Κατηχάκη και εδήλωσαν ότι τίθενται υπό τας διαταγάς του τρεις οπλαρχηγοί ο καπετάν Ανδρέας εκ Κλεισούρας, ο καπετάν Στέφος εκ Μοναστηρίου ο γνωστός καπετάν Αλ. Κούντουρας εκ του χωρίου Μπλάτση. Ο πρώτος ήγε 28 άνδρας. ο δεύτερος 25 και ο τρίτος 30 άνδρας. Μειρίστην εντύπωσιν μας έκανε η σύζυγος του καπετάν Στέφου, Ρωσσίς το γένος, η οποία μετ' αληθούς αυταπαρνήσεως ηκολούθει τα σώματα ως υπαρχηγός και συμμετείχεν όλων των ταλαιπωριών και των βασάνων, τας οποίας ενέχει το ανταρτικόν επάγγελμα...

Ο Γεώργιος Μυλωνάς ήταν εθελοντής από τη Μακρυνίτσα Βόλου, μέλος ανταρτικού σώματος **υπό τον Γ. Κατεχάκη**, έλαβε μέρος στη Μάχη της 4^{ης} /11/1912.

(06)

(Από το βιβλίο του Αρίστου Περίδη *ΣΤΑ ΚΑΝΟΝΙΑ ΜΑΣ*, σελίδες 9,10,11,12 και 36).

Ο λόχος μας όλος αποτελείται από ενθουσιώδη παιδιά, τα εννέα του δέκατα είνε εθελονταί, εκ των οποίων πάλιν οι μισοί είναι Έλληνες εξ Αιγύπτου. Γι' αυτό και η αραβική παίρνει και δίνει ως... επίσημος γλώσσα του λόχου².

Όλα αυτά τα παιδιά ανήκουν εις την τάξιν των εντίμων βιοπαλαιστών. Γκαρσόνια, υπάλληλοι καταστημάτων, μικρομαγαζάτορες, όλοι εγκατέλειψαν τας εργασίας των για να τρέξουν στο πρώτο σάλπισμα της πατριωτικής σάλπιγγος. (σελ. 9,10)

² Έτσι δικαιολογείται και η αναγραφή στον κατάλογο των νεκρών της Μάχης της Σιάτιστας : «Ηλιόπουλος Νικ. (άραψ εκ Καΐρου)» της εφημερίδας *ΕΜΠΡΟΣ*, φ. 22^{ας}/11/1912

Στεκόμεθα εις την πλατείαν, έξω του σταθμού, αποθέτομεν το βαρύ μας φορτίον και περιμένομεν.

Ένα αυτοκίνητον, με τρεις κυρίας, σταματά εκεί πλησίον μας και κατεβαίνει μια σεβαστή κυρία με μαύρα.

Ένα αγγελόμορφο παλληκάρι, 19 χρονών, φεύγει αμέσως από κοντά μας και τρέχει εις συνάντησίν της.

Αυτή τον αγκαλιάζει και τον φιλά με στοργή που καταλαβαίνουμε πως είνε ... μάνα.

Το όμορφο παλληκάρι είνε ο Μελάς και εκείνη, που τον αγκαλιάζει και τον φιλά η μάνα του.

Είναι ανεψιός < είναι γιος > του ξακουσμένου ήρωός μας Παύλου Μελά.

Δέκα εννέα χρονών παιδιά δεν παίρνει η πατρίδα μας στρατιώτες.

Μα αυτός βρίσκει τρόπο να εκβιάση την πατρίδα του και κατατάσσεται.... εθελοντής. (σελ. 11,12).

Εκεί<στα Σέρβια> θα αποτελέσουμε τον τρίτον λόχον του Τάγματος Μπέλλου και το τάγμα μας μετά των δύο ταγμάτων, του Φιλιακού και Παπαδάκη, θα τεθούν υπό τας διαταγάς του αντισυνταγματάρχου κ. Ηπίτη. (σελ.36).

Περίδης Αρίστος, δημοσιογράφος, εθελοντής στο **Τάγμα του Μπέλου**.

(07)

(Από το βιβλίο του Δημ. Χατζοπούλου *ΟΙ ΓΑΡΙΒΑΛΔΙΝΟΙ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΡΙΣΚΟΥ*, σελίδες 15 και 16).

Εις την Σιάτισταν έφθασε το σώμα των ερυθροχιτώνων περί την εσπέραν της 4ης Νοεμβρίου, ήτοι την πρώτην ημέραν της συναφθείσης εκεί μάχης, καθ' ην έπεσαν πολλοί, εν οίς ο Καπιτσίνης και ο Χατζηγιαννάκογλους. Ένεκα του επελθόντος σκότους το σώμα δεν έλαβε μέρος εις την μάχην.

Του σώματος των ερυθροχιτώνων είχε προηγηθή από πρωΐας εκ Κοζάνης, επιβάς αμάξης, ο αρχηγός του Ρώμας, ακολουθούμενος υπό τινων αξιωματικών και τινων οπλιτών, εν όλω 18, κατώρθωσε δε ο αρχηγός και συμμετέσχε της μάχης με τους ολίγους υπ' αυτόν άνδρας... (σελ.15,16).

(08)

(Από το άρθρο του Νικολάου Κλαδά με τίτλο *Η ΣΙΑΤΙΣΤΑ*. Δημοσιεύτηκε στο *ΛΕΥΚΩΜΑ* του Συλλόγου Σιατιστέων Μπούφαλο-Ν. Υόρκης ΗΠΑ του έτους 1926. Αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, φ. 652 της 4^{ης} /11/1962).

... απεστάλη την 3^η Νοεμβρίου 1912 υπό της V Μεραρχίας του Συνταγματάρχου Γεννάδη μικτόν απόσπασμα υπό τον Συνταγματάρχην Ηπίτην Αντώνιον αποτελούμενον εκ δύο Ταγμάτων Πεζικού (νεοσύλλεκτοι, άρτι ελθόντες εκ του εσωτερικού) υπό τον Αντισυνταγματάρχην Ζυγούρην και τους Ταγματάρχας Μπέλον και Φιλιακόν και μιας πεδινής Πυροβολαρχίας υπό τον Λοχαγόν Κλαδάν Νικόλαον εις ό απόσπασμα προσεκολλήθησαν τα υπό τον Λοχαγόν Κατεχάκην Γεώργιον Κρητικά Σώματα και οι υπό τον αείμνηστον πατριώτην Ρώμαν Γαριβαλδινόι, ήτοι εν όλω περί τας 2000 πεζούς και 3 πυροβόλα.

(09)

(Από το βιβλίο του Νικ. Νικλάμπα *ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ 1912-1922*, σελ. 73).

.... Είχον την τιμήν και την ευτυχίαν να συμπολεμήσω κατά την μάχην της Σιάτιστας της 4 Νοεμβρίου 1912, όχι μόνον μετά τακτικού στρατού, αλλά και μετ' εθελοντικών Σωμάτων Κρητών υπό τον λοχαγόν πεζικού Κατεχάκην Γεώργιον, Γαριβαλδινών υπό τον αείμνηστον πατριώτην Ρώμαν και Σιατιστέων ταχθέντων επίσης υπό τον λοχαγόν Κατεχάκην.....

Αθήναι Μάρτιος 1926

ΚΛΑΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

(10)

(Από το βιβλίο του Ηρ. Λαχανοκάρδη *ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ 50 ΕΤΗ*, σελ. 119-122).

...Τεραστία είνε η συμβολή του αιγ. Ελληνισμού εις τον νικηφόρον πόλεμον του 1912-1913. Εις την συμβολήν δε ταύτην ο ελληνικός πληθυσμός της Αλεξανδρείας διεκδικεί υπερηφάνως την μεγίστην αναλογίαν θυσιών χρήματος αλλά και αίματος. Μόλις εκηρύχθη η επιστράτευσις του Σεπτεμβρίου 1912 και εδημοσιεύθη ενταύθα υπό του Προξενείου η πρόσκλησις των στρατευσίμων, οι ομογενείς νέοι έσπευσαν μετ' ενθουσιασμού να ταχθούν υπό τας σημαίας και ν' αναχωρήσουν αμέσως εντεύθεν δια την Ελλάδα.....

Δύο ή τρεις ημέρας μετά την δημοσίευσιν του διατάγματος της επιστρατεύσεως, ανεχώρησαν απ' εδώ οι πρώτοι έφεδροι, περί τους 400, με το ατμόπλοιον «Οσμανιέ». Επί του ιδίου ατμοπλοίου επέβαινον και οι Έλληνες έφεδροι αξιωματικοί, οι οποίοι είχαν κληθή ιδιαιτέρως.

Δεν είνε επακριβώς γνωστός ο αριθμός των ομογενών της Αιγύπτου, οι οποίοι μετέσχον της επιστρατεύσεως του 1912-13. Εν τούτοις, υπολογίζεται κατά προσέγγισιν εις 12 ½ έως 13 χιλιάδας εκ πάσης της Αιγύπτου και του Σουδάν. Εξ αυτών πλείστοι προσήλθον υπό τα όπλα ουχί ως έφεδροι αλλά ως εθελονταί, μέχρι σημείου ώστε αυτή αύτη η ελληνική κυβέρνησις ηναγκάσθη να ειδοποιήση τηλεγραφικώς το ενταύθα Προξενείον ότι δεν δέχεται πλέον άλλους εθελοντάς. Εκ του όλου αριθμού των στρατευσίμων της Αιγύπτου, η ελληνική παροικία της Αλεξανδρείας προσέφερε σχεδόν το ήμισυ και κάτι πλέον. Οι ακριβείς αριθμοί δεν είνε γνωστοί, διότι, ως προείπομεν, πλείστοι επίστρατοι³ ή εθελονταί έφευγον εντεύθεν χωρίς να εγγραφούν εις τα βιβλία του Προξενείου, συνεπώς δεν εκρατήθη ποτέ πλήρες μητρώον αυτών.

³ **επίστρατος**: επιστρατευμένος, αυτός που ανήκει σε στρατεύσιμη κλάση σε περίπτωση επιστράτευσης

(11)

(Από το βιβλίο του Ιωάννου Αποστόλου *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ*, σελ. 104 και 112, 113).

...Προς το βράδυ της 3 Νοεμβρ. φθάνει και ο γενναίος αρχηγός των Γαριβαλδινών Αλ. Ρώμας με το επιτελείον του, τον ενθουσιώδη ποιητήν Μαβίλην, τον καθηγητήν Π. Κονδύλην και Γερακάρην με ολίγους άλλους, το δε λοιπόν του σώματος αφίκετο την επομένην. (σελ.104)

.....

< στη Μάχη της Σιατίστης> Οι Κρήτες και τα Μακεδονικά σώματα απηλλαγμένα διατυπώσεων μόλις ήκουσαν την φωνήν «Τούρκοι έρχονται» έσπευσαν αμέσως και κατέλαβον τας προς Βορράν κορυφογραμμάς ως και τα πλάγια της χαράδρας, εντός της οποίας αναρριχάται η οδός Βρογγίστης <Καλονερίου>-Σιατίστης· μετ' αυτών συνανεμίχθησαν και πλείστοι Σιατιστείς και ανέκοψαν την πρώτην ορμήν του εχθρού... (σελ.112,113)

(12)

(Από το άρθρο του Κων/νου Λουρανδάκη με τίτλο: *1912-1913 Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΑΣ, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΓΡΑΦΕΙΣΑΙ ΔΙΑ ΤΟ Η.Δ.Μ.*, δημοσιευμένο στο Ημερολόγιο Δυτικής Μακεδονίας 1933, σελίδες 82,84,85 και 86).

... την αυτήν ημέραν (2 Νοεμβρίου 1912) και ώραν 7 π.μ. ο λόχος μας (2^{ος} του Τάγματος Παπαδάκη του Ανεξαρτήτου Σώματος Ταξιαρχίας Ηπίτου) εβάδιζε προς Σιάτισταν εκ Κοζάνης μετά το ατύχημα του Σόροβιτς. (σελίδα 82).

.....

Η δύναμις των Κρητών ανταρτών που έλαβον μέρος εις την μάχην της Σιατίστης ήτο αρκετά σημαντική. Παρετάχθησαν 18 εν όλω σώματα, παλαιά και νέα, υπό τους Κρήτας αρχηγούς και οπλαρχηγούς: 1) Γ. Παπαδόπετρον, δικηγόρον και πολιτευτήν Σφακκίων, 2) Μιχ. Αναστασάκην, ιατρόν και πολιτευτήν Κισσάμου, 3) Λεωνίδα Παπαμαλέκον, 4) Γ. Δικόνιμον ή Μακρήν, 5) Ευθ. Καούδην, 6) Μ. Μακράκην, 7) Ζουδιανόν, 8) Σκουντρήν, 9) Π. Φωτάκην, δικηγόρον, 10) Μιχ. Τσόντον, 11) Γ. Βολάνην, 12) Ιωάν. Μαυρογέννην, 13) Β.

Πούλακαν, 14) Ι. Βρανάν, 15) Π. Γύπαρην, 16) Ε. Νικολούδη, 17) Π. Γερουγιάννη και 18) Στ. Τζωρτζάκη. (σελίδα 85)

.....
Εκ δε του λόχου μας ο οποίος σημειωθήτω απεκαλείτο «Λόχος των Κρητών Δημοδιδασκάλων» διότι η περισσότερα δύναμις τούτου απετελείτο από Κρήτας Δημοδιδασκάλους και ο οποίος είχε την τιμήν να έχη εις τας τάξεις του ως λοχίαν διμοιρίτην τον Εύελπιν Μίκην Μελαν... (σελίδα 86)

.....
Επί παραδείγματι εις την έντασιν της μάχης αφίχθη εν σώμα Γαριβαλδινών Γκραδοφόρων. (σελίδα 84)

.....
Ουχ' ήττον όμως πας δίκαιος και αμερόληπτος κριτής, έχων προ οφθαλμών τα γεγονότα, δεν είνε δυνατόν παρά να αποφανθή ότι το γέρας της νίκης ανήκει κατά το πλείστον εις τα ανταρτικά σώματα τα οποία και πρώτα κατέφθασαν επί τόπου και ανεχαίτησαν τον εχθρόν εις τα πρόθυρα της πόλεως, δώσαντα κατ' αυτού το πρώτον καίριον πλήγμα.(σελίδα 86)

Λουρανδάκης Κων/νος, εθελοντής από Κρήτη, του εθελοντικού σώματος «Λόχος των Διδασκάλων» το οποίο ενετάχθη στον τακτικό Στρατό ως 2^{ος} λόχος στο **Τάγμα του Παπαδάκη**.

(13)

(Από το βιβλίο του Φιλίππου Ζυγούρη *ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΥΤΗΣ*, σελ. 375).

Αλλά και οι αρμόδιοι στη Σιάτιστα δεν κάθονταν αδρανείς, δεν ανέμεναν με μακαρίαν αδιαφορίαν την επίθεσιν, αλλά τουναντίον κατέβαλλον κάθε ενέργειαν και κάθε δυνατή προσπάθεια και δραστηριότητα να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η επίθεση. Εφρόντισαν να κατανοηθεί η μεγάλη σημασία και εξαιρετική σπουδαιότητα που ενείχεν η μάχη της Σιατίστης, καθόσον η έκβασή της δεν επρόκειτο να κρίνει μονάχα την τύχη της Σιατίστης, συνεπάγουσα (έχοντας ως αποτέλεσμα) τη σωτηρία αυτής ή την καταστροφή της, αλλά θα είχεν επίδραση και επί της περαιτέρω πορείας των όλων

πολεμικών επιχειρήσεων. Η ακόλουθη διαταγή από το στρατιωτικό κέντρο δείχνει το βαρυσήμαντο μιας ήττας στη Σιάτιστα:

«Το μόνο, το οποίον ο Διοικητής της Ε' Μεραρχίας δέον να έχη υπ' όψιν του είναι να μη εκτεθή εις ήτταν, καθ' όσον η μεν Στρατιά δεν θα είναι εις θέσιν να τον συνδράμη, η δε ατυχία του θα επηρεάση κακώς το σύνολον των επιχειρήσεων».

Δια τούτο δε και κατεβλήθη φροντίς να γίνει <συγκέντρωση>, όσο βέβαια τα πράγματα επέτρεπαν, όσο το δυνατόν περισσοτέρων ενόπλων δυνάμεων και επετεύχθη κατά την ημέραν της μάχης να ευρεθούν συγκεντρωμένες στη Σιάτιστα οι ακόλουθες δυνάμεις:

1. 18 σώματα κρητικά, παλαιά και νέα.....
2. Ο λόχος διδασκάλων εκ Κρήτης, στον οποίον ήταν καταταγμένος και ο λοχίας Μίκης Π. Μελάς, αντάξιος υιός του πρωτομάρτυρος του Μακεδονικού Αγώνος Παύλου Μελά....
3. Ο γενναίος αρχηγός των Γαριβαλδινών Αλ<έξανδρος> Ρώμας με το επιτελείον του, τον ενθουσιώδη πατριώτην Μαβίλην, ποιητήν, τον καθηγητήν Π. Κονδύλην και Γερακάρην, με ολίγους άλλους και με όλο το σώμα, το οποίο έφθασε στη Σιάτιστα την ημέρα της μάχης.
4. Ο 2^{ος} λόχος του τάγματος Παπαδάκη, του ανεξαρτήτου σώματος της Ταξιαρχίας Ηπίτου.
5. Η πυροβολαρχία Κλαδά με 3 μονάχα κανόνια, υπό την διοίκησιν του λοχαγού τότε Νικολάου Κλαδά, αξιωματικού με μόρφωση σπανίαν και εξέχουσαν στρατιωτικήν ικανότητα.
6. Σώμα από Σιατιστείς και άλλα μακεδονικά σώματα, τα οποία συνεπολέμησαν με τους Κρήτας στις προς βορράν κορυφογραμμές και στα πλάγια της χαράδρας, στην οποία βρίσκεται ο δρόμος Βρογκίστης <Καλονερίου> – Σιατίστης⁴.

⁴ «Καθ' ον χρόνον διεξήγετο η μάχη, οι Τούρκοι επεχείρησαν να ανέλθωσι εκ του Καλονερίου προς Γαλατινήν, ώστε να επιτεθώσι εκ των όπισθεν επί των μαχομένων Ελληνικών τμημάτων. Η προσπάθειά των όμως αύτη απέτυχε, καθ' όσον συνήντησαν εις την κορυφήν «Ανάληψις» της Γαλατινής ενόπλους Γαλατινιώτας και το τμήμα του Γύπαρη, όπερ εκ της Ερατύρας, ένθα ευρέθη την 3^{ην} Νοεμβρίου, είχε ανέλθη την πρωΐαν εις αυτήν». (Μ. Στρακαλή, 50 ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, σελ. 35,36).

(14)

(Από το άρθρο του Αναστασάκη Μιχ. *Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ, ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΕΝ Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΩΝ ΕΘΕΛΟΝΤΩΝ ΚΙΣΣΑΜΙΤΩΝ ΜΙΧ. ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΗΣ*, στην εφημερίδα της Κοζάνης *ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, φ. 652, της 4^{ης} /11/1962)⁵.

<3/11/1912 περί την 10 π.μ.>

Προσελθόντες, ο Δήμαρχος μας παρουσίασεν κάποιον Χριστιανόν εξ' άλλου μέρους, όστις είχε φέρει ως αγγελιοφόρος μίαν επιστολήν εις Ελληνικήν, μάλλον κακογραμμένην, προς τον Δήμαρχον και Προκρίτους υπογεγραμμένην υπό του Μπεκήρ Γιούσμπεση του Τουρκ. Στρατού δι' ής έλεγεν, εάν μέχρι της 12ης-μεσημβρίας αύριον δεν παράδοσητε την πόλιν και τα όπλα σας θα επιτεθώ θα την καταλάβω και θα την καταστρέψω, και όσους διασωθούν θα τους αιχμαλωτίσω. Μετά την ανάγνωσιν της επιστολής, πρώτος ο Κατεχάκης, ομιλήσας, είπεν, ότι την πόλιν, ο Στρατός και οι Κρήτες θα υπερασπισθώμεν μέχρι τελευταίας ρανίδος του αίματός μας και δεν θα την παραδώσωμεν. Κατόπιν εγώ και οι Παπαδόπετρος, Φιωτάκης, Τζωρτζάκης και Ταβλάς εκ συμφώνου, εδηλώσαμεν ότι ημείς ήλθομεν τόσον μακράν, περάσαντες τόσην θάλασσαν και όλην την Παλαιάν Ελλάδα δια να αγωνισθώμεν υπέρ της ελευθερίας των αδελφών μας. Δηλούμεν επί τω λόγω της τιμής μας, ότι ενούμενοι μετά των αδελφών Σιατισταίων και του Ελλην. Στρατού θ' αντιταχθώμεν, θα πολεμήσωμεν, όπως και εις την Πατρίδα μας και είμεθα βέβαιοι με την βοήθειαν του Θεού ότι θα νικήσωμεν τους βαρβάρους και τον φαντασμένον Μπεκήρ και να του απαντήσωμεν ότι δεν την παραδίδομεν την Σιάτισταν και α ν τ ο υ β α σ τ ά ας τολμήση να έλθη να την καταλάβη. Την ανωτέρω μας απόφασιν, εγνωστοποιήσαμεν και εις τον Συνταγματάρχην Γεννάδην, όστις περιφρονήσας τας προτάσεις του Μπεκήρ τον είχε ειδοποιήσει ότι τον περιμένει να έλθη

<Κυριακή 4/11/1912 ώρα 12 το μεσημέρι>

Προ ημών ευρίσκετο μια βουνοκορυφή, την οποίαν οι Κρήτες εξητήσαμεν να καταλάβωμεν εν σπουδή, διότι κατά την κρίσιν μας, όστις των αντιμαχόμενων πρώτος καταλάβη την οχυράν αυτήν θέσιν της δεσποζούσης της πόλεως, αυτός κατά πάσαν πιθανότητα θα είναι

⁵ Την πληροφορία για την ύπαρξη του τεκμηρίου αυτού μας έδωσε ο συμπατριώτης μας κ. Γ. Μ. Μπόντας

ο νικητής. Οι στρατιωτικοί δεν μας έφεραν αντίρρηση, εναγνώρισαν την ορθότητα της σκέψεώς μας. Σπεύδομεν προς την κορυφήν ενώ πεζοναύται κρατούντες δυστυχώς, διότι εκπέμπουν καπνούς, γκράδες όπλα και έτι δεξιότερα ημών τοποθετείται ο ολιγάριθμος στρατός μας μετά πυροβολικού, υπό τον Ν. Κλαδάν, και έτι περαιτέρω τα Κρητικά Σώματα των Αρχηγών Μαυρογέννη, Κυρ. Μητσοτάκη (πατρός του νυν Βουλευτού Ν. Χανίων), Σκουντηρή, Βολάνη, Σπυριδογιάννη και άλλων.

Αυτήν την στιγμήν 2-3 μ.μ. βροχή λεπτή και πυκνή ομίχλη εκάλυψαν όλην την κορυφήν και τους μαχομένους. Ρεύμα αέρος μετά πάροδον ολίγων λεπτών διαλύσαν την ομίχλην, ανεφάνη το τραγικότερον θέαμα όπου ημπορεί σπανιότατα να λάβη χώραν εν τοις πολέμοις ημών. Τούρκοι, Κρήτες πολεμισταί, πεζοναύται και στρατιώται μας ευρίσκονται αναμίξ συμπεπλεγμένοι και αλληλοφονευόμενοι διά λογχών, Κρητικών πασσαλίδων⁶ (μαχαιρών), υποκοπάνων, έτι και δια πυροβολισμών.....

Άπαντες οι συμμετασχόντες εις την μάχην έδειξαν ανδρείαν και γενναιότητα αξιόλογον οι Σιατισταίοι πολεμισταί ως και άλλοι Μακεδόνες ετίμησαν την ιστορίαν και το όνομά των, δείξαντες τόλμην, αυταπάρνησιν, μαχητικότητα και εθελουσίαν διά τας εστίας και την πόλιν των αξίαν παντός επαίνου...

(15)

(Από το βιβλίο του Μιλτιάδη Στρακαλή 50 ΕΤΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, σελίδες 28,29 και 36).

Την Ι^η Νοεμβρίου αφικνείται εις Σιάτισταν ο αρχηγός των εθελοντικών σωμάτων λοχαγός Κατεχάκης με 17 άνδρας όστις προς αποσόβησιν του επικρεμαμένου κινδύνου, επανέλαβε εις την Στρατιωτικήν ηγεσίαν το αίτημά του περί αποστολής σοβαράς ενισχύσεως προς απελευθέρωσιν της περιοχής μέχρι Καστοριάς.

⁶ το κρητικό μαχαίρι στα χρόνια της Βενετοκρατίας λεγόταν «μπουνιάλο» ή «πουνιάλο» επί Τουρκοκρατίας λεγόταν «πασαλής».
(<http://www.kritesad.gr/paradosi-kai-ethima-tis-kritis/113-andrikiforesia>)

Την 2αν Νοεμβρίου αφικνείται ο Γ Καπιτσίνης με 300 Κρήτας αντάρτας. Ειδοποιηθέν ωσαύτως ήλθε και το υπό τον Δικόνιμον Μακρήν σώμα εξ 80 περίπου ανδρών.

Την 3^{ην} Νοεμβρίου σταλέν υπό της V Μεραρχίας αφικνείται μικτον απόσπασμα υπό τον Συνταγματάρχην Ηπίτην Αντώνιον αποτελούμενον εκ δύο Ταγμάτων Πεζικού (νεοσύλλεκτοι, τελευταίως ελθόντες) υπό τον Αντισυνταγματάρχην Ζυγούρην και τους Ταγματάρχας Μπέλον και Φιλιακόν και μιας πεδινής Πυροβολαρχίας υπό τον λοχαγόν Κλαδάν Νικόλαον.

... Μέγας αριθμός ενόπλων Σιατιστέων έλαβε μέρος εις την μάχην <της 4^{ης} Νοεμβρίου> οι δε υπόλοιποι καθ' όλην την διάρκειαν της μάχης εβοήθησαν ποικιλοτρόπως τους μαχομένους...(σελ. 36)

(16)

(Από το βιβλίο του Γιάννη Τζημόπουλου *Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΑΠ' ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΚΛΑΒΙΑ*, σελίδες 104,105).

Είχαν φθάσει επίσης την ίδια μέρα <3 Νοεμβρίου> στη Σιάτιστα και μαθηταί της Σχολής Ευελπίδων, ανάμεσα στους οποίους υπήρχε και ο γιος του Εθνομάρτυρος Παύλου Μελά, λοχίας Μιχαήλ (Μίκης), ο οποίος ως διμοιρίτης λόχου εκτελούσε έφιππος την επομένη μέρα, που έγινε η μάχη στη Σιάτιστα καθήκοντα διαγγελέως του αρχηγού του στρατού.

Επειδή δε οι πιο πολλοί άνδρες του λόχου εκείνου ήταν διδάσκαλοι, γι' αυτό και ο λόχος τους είχε ονομασθή «Λόχος των διδασκάλων».

(17)

(Από το προσωπικό αρχείο του κ. Γεωργίου Μ. Μπόντα, τέως Δ/ντή της Μανουσείου Δημόσιας Βιβλιοθήκης Σιάτιστας-Λαογράφου).

Ο Μιχαήλ Ανδριώτης, μαχητής της 4ης Νοεμβρίου 1912, υπαξιωματικός του 4ου λόχου του τάγματος Παπαδάκη του τακτικού Ελληνικού Στρατού στην ομιλία που έκανε στις 4-11-1971 στο Λόφο Γ. Καπιτσίνη ανέφερε μεταξύ άλλων τα παρακάτω για το λαό της Σιάτιστας:

« Τον υπέροχον αυτόν λαόν της Σιατίστης, τον οποίον διακρίνουν τρεις μεγάλες χάριτες.

1ον η μεγάλη του καρδιά,

2ον η άφθαστος φιλοξενία του όχι μόνον σήμερον, αλλά και την εποχήν εκείνην, σε καμίαν πόλιν της Μακεδονίας που διήλθομεν, δεν ετύχαμε τόσης φιλοξενείας όσην εις την πόλιν σας,

3ον η κορωνίς της αρετής σας, ο μεγάλος πατριωτισμός κατά την περίοδον εκείνην, ήταν τόσον μεγάλος που δεν είχαν την υπομονήν να περιμένουν να έλθη ο στρατός να τους ελευθερώση και απετίναζαν μόνοι των τον τουρκικόν ζυγόν, δύνασθε να υπερηφανεύεσθε δια τούτο.

Εμείς όταν εισήλθομεν την 3ην Νοεμβρίου εις την πόλιν σας, εύρομεν ταύτην ελευθέραν, τον λαόν να πανηγυρίζη την ελευθερίαν του, και να ψάλλη το Χριστός Ανέστη, γέροι, νέοι και παιδιά.

Εμείς επολεμήσαμεν την επομένην 4ην Νοεμβρίου, δια να εξασφαλίσωμεν την ελευθερίαν σας, με την σειράν, μου δύναμαι να υπερηφανεύομαι και εγώ που επολέμησα για έναν τέτοιον λαόν.....»

(18)

(Από το βιβλίο του Ιωάννου Καραβίτη *Ο ΒΑΛΚΑΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ, Η ΑΠΟΒΑΣΗ ΣΤΗ ΣΑΜΟ, Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ, ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ*, υποσημείωση 56γ', σελίδες 227,228).

(Κατά δήλωση του επιμελητή του έργου το κείμενο προέρχεται από το ανέκδοτο έργο του Γρηγορίου Στέφου, καπετάν Στέφου, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ 1903-1916) .

Περί την μεσημβρίαν της 4^{ης} Νοεμβρίου εφάνη ο εχθρός βαδίζων κατά της Σιατίστης και αμέσως ήλθεν εις επαφήν με τους σκοπούς των προφυλακών μας· την ώραν εκείνην εγευμάτιζον και ακούσας φωνάς ότι οι Τούρκοι ήρχοντο, αναπήδησα προς τα έξω και παραλαβών μετ' εμού όσους ανδρας συνήντησα διηυθύνθην εν τάχει προς το μέρος της συμπλοκής.

Ιδών ότι τα πολεμοφόδια μας επλησίαζον να εξαντληθούν, εφώναξα εις την σύζυγόν μου – ευρισκομένην επί ενός υψώματος- να μας στείλει όσα περισσότερα διέθετεν.

(Ο **Στέφος Γρηγορίου** ήταν Μακεδονομάχος, στους πίνακες του ΓΕΣ αναφέρεται ως οπλαρχηγός Α΄ τάξεως, είχε δικό του ανταρτικό

σώμα και πήρε μέρος στη Μάχη της 4^{ης} Νοεμβρίου. 1912 υπό τον αρχηγό των εθελοντικών σωμάτων Γ. Κατεχάκη, βλ. σελ 10 της εργασίας που έχετε στα χέρια σας).

(19)

Στο Μουσείο Μανσωλείο Δ. Σολωμού και Α. Κάλβου στη Ζάκυνθο υπάρχει λιθογραφία με τίτλο Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΓΑΡΙΒΑΛΔΙΝΩΝ Υπό τον γενναίον αρχηγόν Α. Ρώμαν. Εν Σιατίστη της Μακεδονίας⁷, δημοσιεύεται ύστερα από σχετική άδεια του Δ.Σ. του Μουσείου.

⁷ Την πληροφορία για την ύπαρξη της λιθογραφίας αυτής μας έδωσε ο συμπατριώτης μας κ. Γ. Μ. Μπόντας

Από δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΚΑΤΡΟΥ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΙΣ
ΤΟΥ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΟΥ ΜΑΣ

τὸν ἐπελκυστὸν μέγας ἀγνοῶστος
ἀλλὰ φρονιμῶν ὡς δύνανται νὰ
εὐχῶνται τὸς 2000 γελῶσας.

Εὐτοχῶς ἐσχηματίσθησαν ἐπι-
τραπὴ πρὸς συλλογὴν ἐρέων
καὶ συντήρησιν δι' αὐτῶν τῶν ἁ-
πύρων ἐρέδρων.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐβουλευσάμη
καὶ ἀφελῆς ὁ ἀσταθὺς ὑπὸ ἐπι-
τυχίας.

Ἡρώτων φορὸν οἱ Ἑλληνες
 ἀγόμενοι ὑφώθησαν εἰς τὸ ἱε-
 ρεῖον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ὁ-
 σίας, ὑπὲρ τῆς Πατριδος. Ἡ πε-
 ποθυηγὲς τῶν περὶ τῆς νίκης εἶνε
 μαγίστη. Ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλά-
 δος ὁὐ εἶνε ὑπὲρ ἡμῶν.

Καὶ ἦδη μετὰ τὴν κατάστασιν ἐ-
βαλονταῖν, ἤρχισαν πλεῖστα ἐ-
κπόδους καὶ ἐγγράφοντας οὓς ἐ-
θελονταὶ μετὰ μαζοὺν προθυ-
μαί, ὅσων ὑπόθεσις ἐφαντάζεσθαι
ῖται. Καὶ ὁ ἐγγωρισὶς δὲ τύπος
καὶ ὁ ἐνταῦθα θεσπὴς πληθυ-
σάς θανατάς τὴν ἑλληνικὴν ψι-
λοσοφίαν καὶ τὴν προδιόλκωσις
παράδειγμα ἀξιομαρτυροῦν.

Ἐπολογίζεσθαι ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς
 χηλεύσας ὅτι ἀναχωρήσουσιν ἐκ
 τῆν ἐπιστροφῆν. Ὁ ἀγαθὸς

(Εφημερίδα Αθηνών ΕΜΠΡΟΣ, φ. 2^ας -10-1912).

ΕΘΕΛΟΝΤΑΙ ΕΚ ΠΑΡΙΣΙΩΝ

ΗΛΘΟΝ ΧΘΕΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥΣ 150 ΚΑΙ ΕΡΧΟΝΤΑΙ ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ

Το σάλπισμα του αγώνος, εις τον οποίον αποδύεται το έθνος ήχησεν εις κάθε γωνίαν, όπου υπάρχει Ελληνική ψυχή.

Οι νέοι μας όπως εις κάθε κίνημα της φυλής συνεκινήθησαν, ενεπυχώθησαν και σπεύδουν ομοθύμως εκεί όπου θα αντιταχθεί η ευγένεια και ο ηρωισμός εις την βαρβαρότητα.

Μετά τους Αιγυπτίους και τους Κωνσταντινουπόλιτας, του Σμυρναίους και τους Ηπειρώτας, ιδού οι Έλληνες νέοι των Παρισίων και Μασαλίας μάς ήλθον χθες δια να πολεμήσουν. Εκατόν πενήκοντα και πλέον σφριγώντες, ενθουσιώδεις άλκιμοι νέοι, σπουδασταί και εργατικοί, εις την φωνήν του στρατευμένου Έθνους έσπευσαν να ταχθούν υπό την κυανόλευκον και να συμπολεμήσουν με τους τακτικούς στρατιώτας μας.

(Εφημερίδα Αθηνών *ΠΑΤΡΙΣ*, φ. 5^{ης}-10-1912).

Διά του ατμοπλοίου «Αιγαίον» αφίκοντο χθες εκ των νήσων του αρχιπελάγους 180 ομογενείς επίστρατοι και εθελονταί μεταξύ των οποίων και ιατροί και νοσοκόμοι γυναίκες και ο Σεβ. Μητροπολίτης Πάτμου, Λέρου και Καλύμνου κ. Γερμανός, επίσης αναμένονται εκ Σάμου έτεροι χίλιοι πεντακόσιοι εθελονταί.....(Εφημερίδα Αθηνών *ΕΜΠΡΟΣ*, φ. 1^{ης}-11-1912).

ΒΑΣ. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΕΝ ΟΥΑΣΙΓΚΤΩΝΙ

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Παρακαλούνται πάντες οι εν ταῖς
Ἠνωμέναις Πολιτείαις Ἱερατικοί
προϊστάμενοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν καροικιών,
οἱ κύριοι Πρόεδροι τῶν Κοινοτήτων,
Συνόδων, Σωματείων κτλ. νὰ ἀπο-
στείλῃσι τὸ ὄνομα καὶ τὴν διεύθυνσιν
τῶν πρὸς τὴν Βασιλικὴν Πρεσβείαν.

Ἐκτίσθις παρακαλοῦνται ὅσοι ἐπιθυ-
μοῦσι νὰ ζητήσῃσι πληροφορίας σχετι-
κῶς μὲ τὴν ἐπιστράτειαν, ἀναχώρησιν
ἐρέδρων, καὶ ἐθελοντῶν, καὶ τὴν ἐν γέ-
νει κατάστασιν, διαμένονσι δὲ εἰς πό-
λεις ἐν ταῖς ὁποῖαις δὲν ὑπάρχουσι
Ἑλληνικὰ Προξενία, νὰ ἀποτείνωνται
κατευθείαν πρὸς τὴν Βασιλικὴν Πρε-
σβείαν, ἥτις εὐχερὲς θέλει δίδει αὐ-
τοῖς πᾶσαν πληροφορίαν. Εἰς τοὺς
ζητοῦντας τηλεγραφικὰς πληροφορίας
καὶ προσθέντας εἰς τὸ τηλεγράφη-
μα τὸ ὄνομα καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ὅθι
δίδηται ἀμέσως τηλεγραφικὴ ἀπάντη-
σις δι' ἐξόδων τῶν.

Ὁ Ἐπιτετραμμένος,
Λυσίμαχος Καντανζόγλος.

Διεύθυνσις :

ROYAL GREEK LEGATION

(Εφημερίδα Νέας Υόρκης ΑΤΛΑΝΤΙΣ, φ. 11^{ης}-10-1912).

(21)

Από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αρχειομνήμων)

Σχεδιάγραμμα του Γενικού Επιτελείου Στρατού, στο οποίο απεικονίζεται η παράταξη των στρατευμάτων στη μάχη που πραγματοποιήθηκε στη Σιάτιστα στις 4/11/1912.

(Εγχρωμη λιθογραφία, 1932, Γ.Α.Κ.– Κ.Υ., Συλλογή Χαρακτικών, φ. 432, αναρτημένο στη σελίδα <http://arxeiomnimon.gak.gr> Δημοσιεύεται ύστερα από σχετική άδεια της Υπηρεσίας).⁸

⁸ Το τεκμήριο προσεγγίσαμε ύστερα από έρευνα της κ. Καλλιόπης Μπόντα-Ντουμανάκη